

WAGNER TOONT AAN DAT HELDEN NIET BESTAAN

Jürgen Flimm over zijn Ring-interpretatie in Bayreuth

Is mijn interpretatie van de Ring een politieke? Gaat Aischylos over politiek? Zijn *De Perzen* politiek theater? En *De Kersentuin*? Natuurlijk gaat het om politiek. Trouwens het is maar de vraag of er überhaupt vormen van dramatische literatuur bestaan, die geen politieke inhoud bezitten. Tenslotte is alles reactie: auteurs kletsen niet zomaar wat uit hun kop of omdat ze hoofdpijn hebben, tenzij ze hoofdpijn hebben van de wereld. Ze schrijven over die wereld en reageren op die wereld, vooral omdat die wereld niet kan blijven wat hij is. Wanneer men dit postulaat verlaat, kan men geen literatuur of theater meer maken. Uiteraard bezit ook de *Ring* een sterk politieke geladenheid. Men mag niet vergeten dat Wagner in 1848 op de barricaden in Dresden heeft gestaan. Ik kan me dan ook moeilijk inbeelden, dat wat hij in die periode als ontwerp voor de *Ring* op papier zette, niets met de hem omringende maatschappij zou hebben te maken. De *Ring* is met zekerheid een parabel over de teloorgang van de macht, eerder dan een parabel over privé-problemen van de goden onderling. Het thema van de *Ring* is verval en corruptie van de macht met de eraan verbonden vreselijke gevolgen, het verzaken aan de liefde en destructie. Dit is o.a. duidelijk merkbaar in de relatie tussen ouders en kinderen: het is gewoon vreselijk hoe Wotan met zijn kinderen omgaat ! Het is ook onvoorstelbaar hoeveel verwoestingsdrang er in deze stukken besloten ligt. Uiteraard als gevolg van politieke motieven. Wotan is immers een figuur, waarop we heel wat namen uit de hoge politieke wereld zouden kunnen plakken. Hij is de aanstichter van alle onheil. Hij gedraagt zich als een absoluut despoot.

Wanneer men een theaterstuk klassiek noemt, dan is dat alleen omdat het ook vandaag nog goed is. Een klassiek stuk is inderdaad een stuk waarin ook heel wat van het heden aan bod komt. Daarom gaat een klassiek stuk ook

jaren, decennia of zelfs eeuwen mee. Dat is niet alleen het geval met *Fidelio*, maar bijvoorbeeld ook met *Figaro*, *Woyzeck* of *Clavigo*. Ook de vroege werken van Goethe zijn juist derhalve interessant, omdat ze voor alle tijden een antwoord bieden. Om deze antwoorden op de meest directe wijze te onderzoeken, moet men proberen deze stukken zoveel mogelijk naar onze tijd te transponeren en zich afvragen of ons dit nog kan aanspreken, boeien of ergeren. Wanneer ik een stuk naar de letter op het toneel breng, kan dit zeer mooi zijn, maar het blijft afstandelijk en provoceert niet tot een dialoog met de toeschouwer, wat toch een absolute noodzaak is.

De drie grote vrouwenfiguren in de *Ring*, met name Brünnhilde, Sieglinde en Fricka, zijn fenomenaal. Het is hoogst interessant dat Wagner vrouwen ten tonele voert, die later in de dramatische literatuur bij Ibsen, Strindberg en Fontane eveneens opduiken. Het zijn allemaal vrouwen, die zich uit hun eigen situatie losmaken. Sieglinde bevrijdt zich met Siegmund van haar mislukte huwelijk met Hunding. Ze kiest bewust voor de weg van de vrijheid, ook al leidt deze naar de dood. Fricka is dan weer eerder het moraliserende type. Zij legt Wotans beperkingen bloot en toont hem uiteindelijk ook de grenzen van zijn imperialisme. Hiervoor gebruikt ze een afdoende argumentatie : Je kan niet alles hebben. Je kan niet alles nemen. Zo hij door het oog van de naald wil kruipen, moet de kameel zich van zijn zadeltassen ontdoen. Je kan niet ononderbroken groeien en ononderbroken alles accumuleren. Dat gaat niet. En wanneer je zo verder gaat en voortdurend je eigen wetten met de voeten treedt, ga je in feite de criminele toer op, wat vroeg of laat slecht moet aflopen. Dit is schrander opgemerkt - trouwens de bewijzen volgen elkaar op - maar Wotan wil niet luisteren. En op het einde zit hij daar en gaat hij in de vlammen ten onder. Dit is geen aangenaam vooruitzicht. Brünnhilde is niet alleen de grootste vrouwenfiguur in de *Ring*, maar tevens de meest bewonderde, zo sterk zelfs, dat men gewoon op haar verliefd geraakt. Ze doet wat we in de figuur van Antigone zo waarderen : ze maakt zich schuldig aan voorafgaande ongehoorzaamheid. Dit is waarlijk een utopische situatie. En dat ze aldus de wereld voor Siegfried zou kunnen redden, ware het niet dat de clan van Alberich sterker is gebleken. Zoals ze dan op het einde in haar grandioze monoloog het onrecht ongedaan maakt en de ring aan de Rijndochters - en we weten wat die ring voor haar betekent - teruggeeft, handelt ze zoals Wotan het nooit zou hebben kunnen vermoeden. Eerst de as, dan het water en tenslotte de natuur zullen de ring opnieuw opnemen. Brünnhilde is beslist de sterkste figuur: ze is verstandig, sterk en mooi. Ze is bijna de ideale vrouw. Op het toneel zullen later gelijkaardige burgerlijke figuren verschijnen, van Hedda Gabler of Nora tot en met Lotte bij Botho Strauss.

Brecht heeft ooit gezegd : "Gelukkig het land, dat geen helden nodig heeft." Een blonde krullekop met naakt bovenlijf, lendendoek en zwaard in de hand is daarom nog geen held. Een held is allicht wat anders. Het is beslist interessant om op het begrip "held" wat dieper in te gaan. Is Siegfried in feite wel een held? Van bij het begin wordt hij gemanipuleerd. De arme kerel heeft niet eens de mogelijkheid zijn eigen leven te leiden, behalve nadat hij Brünnhilde heeft ontmoet. Maar hij moet meteen weer verder. En waarom moet hij verder ? Omdat hij waarschijnlijk door Wotan zo is geprogrammeerd: hij moet verder om Wotans strategie uit te voeren. Tenslotte is hij Wotans laatste troef in de strijd tegen Alberich. Zijn verblijf bij Brünnhilde - ongeacht of het nu om enkele dagen of jaren gaat - kan geenszins van lange duur zijn geweest. Hij is geen held, maar een door en door gemanipuleerd mens. Het is een geniale vondst van Wagner om Hagen met de vergeetdrank hem van datgenene te laten beroven, waardoor hij nu juist zijn identiteit had gevonden. Een brutale gebeurtenis. Want ontnemt men de mens zijn herinnering, dan is hij de facto dood, leeg en alleen nog een lemen omhulsel. De arme Siegfried, die in het Gibichungenpaleis aankomt - en waarom juist daar en niet elders? - verliest op dat ogenblik reeds zijn identiteit. Het is bovendien erg doortrapt om hem vervolgens in de huid van een andere te laten kruipen. Hierdoor wordt hij nogmaals vernederd en nog meer van zichzelf vervreemd. Wanneer Hagen hem tenslotte zijn identiteit weergeeft, doodt hij hem, want de weg terug en de herinnering aan Brünnhilde is zijn dood. Hoe kan Siegfried dan een held zijn ?

Ook Siegmund is alles behalve een held: hij is een verliezer, die van geen hout meer pijlen weet te maken, die - op de vlucht, totaal uitgeput, kapot, doodgewoon niemand - zo maar een huis binnenvalt, zonder te weten waar hij naartoe wil. Hij heeft niet eens een naam en zelfs geen seconde toekomst meer. Hij is totaal aan zijn einde. De liefde voor de vrouw des huizes verandert daar niets aan, want opnieuw moet hij vluchten. Siegmund is dus steeds op de vlucht en voortdurend op de terugweg. Hij moet zijn vrouw op zijn rug dragen en kan slechts heel even rusten, want voortdurend moet hij verder om nergens aan te komen, om uiteindelijk wel tegen de speer van zijn vader aan te botsen en daardoor ook tegen de speer van Hundung. Is dat een held ? Een held snelt toch steeds vooruit. Een held zet altijd een hoge borst op en zegt: Hier ben ik ! Wagner hanteert het begrip "held" op een totaal andere manier en toont ons dat er in feite geen helden bestaan, waarmee de aangehaalde uitspraak van Brecht is bevestigd.

Ik heb problemen met de persoon Richard Wagner, met de persoon Bertold Brecht, met de persoon Gottfried Benn, met de persoon Sjostakowitsj, ... en zo kan ik nog een tijdje doorgaan. Wanneer we alle grote auteurs, componisten of kunstenaars op hun karakter gaan beoordelen en ons afvragen wat ze waar, wanneer en hoe hebben gedaan en gedacht, dan wordt de speling erg dun. Want alle kunstenaars hebben immers hun zwakke kanten. Wagner stond niet alleen met zijn kwalijke antisemitische uitspraken. Hij was geen eenzame roeper op de Groene Heuvel van Bayreuth. Men moet dit tenslotte in zijn juiste context beoordelen. Dit is echter

geen excuus. Trouwens hiervoor bestaat er geen excuus. Hij timmerde weliswaar aan de weg, maar niet alleen: er waren er velen, zeer velen zelfs in zijn tijd. Maar los hiervan, is er in zijn *Ring* geen enkele antisemitische tendens waarneembaar, want dan zou ik hem onder geen enkel beding hebben willen registreren.

© *Der neue "Ring-interview mit Jürgen Flimm, "Wagner zeigt, daß es keine Helden gibt", Gondroms Festspielmagazin, juli 2000*
Vertaling : K.Guy Stevens